

УДК 372.035.6

НІНА ПИВОВАР

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІДЕАЛУ В СИСТЕМІ ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)

У статті розглядаються питання, пов'язані з визначенням рівня сформованості професійного ідеалу майбутнього вчителя, як важливої умови ефективності його професіоналізації, головного мотиву самовдосконалення педагога, у різних системах допрофесійної підготовки та діагностикою їх дієвості.

***Ключові слова:** професійний ідеал, допрофесійна підготовка вчителя, професійна спрямованість студентів, математична модель професійного ідеалу.*

Постановка проблеми. Досвід останніх років показує, що відбір у педвузи носить випадковий характер, а прийняті критерії не забезпечують виявлення схильностей та здібностей до педагогічної діяльності. Однак, накопичений досвід ПНПУ імені В. Г. Короленка у 80-х роках минулого століття у рамках реалізації Цільової комплексної програми «Вчитель», де пропонувався відбір абітурієнтів у педагогічні навчальні заклади здійснювати шляхом ранньої підготовки учнів через включення їх у діяльність з реальним педагогічним змістом, заслуговує на увагу та модернізацію у зв'язку з новими історичними умовами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз відповідних наукових джерел, сучасної системи формування професійних орієнтацій школярів показує, що робота у цій галузі проводилася вже давно. Про це свідчать дані дослідження А.М. Баскакова, В.Б. Бондаревського, Л.Г. Борисової, І.А. Вельковської, М.Д. Конаєва, С.П. Крягжде, В.Ф. Сахарова, В.О. Сластьоніна. У 80-х роках ХХ ст. активізувалася робота щодо втілення довготривалих форм роботи з майбутніми абітурієнтами, зокрема: школи юних педагогів, факультативи майбутніх учителів та ін., випускники яких швидше й легше за інших адаптувалися до навчання у ВНЗ. Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних учених (Ю.К. Васильєва, М.М. Заброцького, М.С. Горностая, Л.А. Михашенка, І.Л. Кобзаря, Є.І. Ромашкової, В.І. Чаполева) дозволив визначити коло завдань, що стоять перед системою допрофесійної

підготовки, а також сформулювати основні вимоги до різних форм роботи зі школярами з метою професійно-педагогічної орієнтації та ознайомлення їх із специфікою педагогічної діяльності і принципами організації. Знайомство з роботами різних авторів (В.В. Анісімова, Н.П. Волкової, Т.А. Горюнова, П.А. Жильцова, Л.Д. Денисяко, Т. Дербішалієва, Л.А. Бойко, Л.А. Ковальової, З.Г. Сазонової, Я.Ф. Райца, А.С. Адамчика, В.Н. Кухарева, С.В. Краєвої, А.Л. Михашенка та ін..) дозволило виявити цікаві й результативні форми, які використовуються для організації профорієнтаційної роботи у допрофесійній підготовці майбутнього учителя. В.В. Антиповим, А.А. Гоброїдзе, Л.Д. Денисяко, П.А. Жильцовим, В.Я. Запольських, Г.М. Каржаспировою та ін. накопичений значний досвід організації роботи факультативів майбутнього учителя (ФМУ), обґрунтована їх ефективність. Цей досвід був покладений в основу використаної у даному дослідженні системи допрофесійної підготовки.

Метою статті є спроба аналізу та діагностики оптимальних форм організації профорієнтаційної роботи з учнями на вчительську професію засобами вивчення стану сформованості їхніх професійних ідеалів

Виклад основного матеріалу. Підготовка учителя до виконання своїх складних функціональних обов'язків – процес, який не може обмежуватися лише вузом. Вирішення цієї проблеми можливе лише за умови сумісної координації діяльності усіх ланок педагогічної системи. Одним із важливих напрямків цієї роботи є формування у школярів зацікавленості педагогічною професією, що сприяє підвищенню їх готовності до свідомого вибору професії і суттєво впливає на поліпшення підготовки вчительських кадрів.

Аналіз професійної спрямованості студентів педагогічних закладів показав її неоднорідний склад. За даними В. А. Семиченко, для студентів педінститутів характерні сім основних типів професійної спрямованості: 1) педагогічна; 2) похідна від професії; 3) похідна від спеціальності; 4) непрофільна; 5) наукова; 6) амбівалентна; 7) невизначена. Причому, окремі види спрямованості можуть суттєво видозмінюватися залежно від умов навчання і життя студентів. Виявлено, що найбільш несприятливим для індивідуального розвитку є невизначений тип спрямованості, коли у студентів немає чітких критеріїв професійного росту, вони інфантильні у спецпідготовці, їхня діяльність підпорядковується впливу різних локальних факторів, на розвиток особистості здійснюється недостатньо ефективно.

І якщо більшість студентів у процесі навчання все ж знаходять своє покликання у праці вчителя, то деякі з них нерідко змінюють первинну спрямованість, розчаровуючись у зробленому виборі. Особливо інтенсивно цей процес проходить після педагогічної практики, тобто після зіткнення з першими труднощами чи навіть невдачами.

У ході нашого дослідження студенти різних курсів педінституту вказували, де й ким хотіли б вони працювати після закінчення вузу. При цьому фіксувалась кількість осіб, які володіють одним із типів професійної спрямованості залежно від того, чи були вони задіяні в тих чи інших формах допрофесійної підготовки. Виявилось, що студенти, які пройшли повний цикл допрофесійної підготовки, в основному зберігають педагогічну спрямованість протягом усього періоду навчання у вищому закладі. Слід відзначити, що зберігається не тільки абстрактна орієнтація на певний тип діяльності, але й бажання працювати в сільській школі, повернутися в той колектив, який рекомендував студента на навчання.

Відомо, що професійний ідеал є важливою складовою готовності студентів до педагогічної діяльності, яка впливає на їхню активність у навчанні та професійній підготовці в цілому. Виходячи з рівня знань та уявлень щодо професії вчителя, структури його суб'єктивних (індивідуальних) та професійних якостей, студент

аналізує зміст навчального процесу і залежно від розуміння ним логічних законів приймає певну стратегію поведінки, яка формується під тиском зовнішніх або внутрішніх факторів, оснований на саморегуляції. Тому наявність та рівень сформованості професійного ідеалу є важливою умовою ефективності професіоналізації, головним мотивом самовдосконалення вчителя.

У дослідженні нами була реалізована програма вивчення професійних ідеалів школярів, абітурієнтів, студентів, незалежно від їх навчання у системі допрофесійної підготовки. Оцінка рівня сформованості профідеалів здійснювалася за допомогою методики, розробленої В. А. Семіченко.

Методика відбору емпіричних даних передбачала декілька етапів. Учасникам експерименту пропонувалося у відкритій формі відповісти на запитання: «Які якості, на Вашу думку, необхідні для успішної професійної діяльності в обраній Вами галузі?» Відкрита форма відповіді ускладнювала процес опрацювання результатів, але підвищувала прогностичність методики, давала можливість виявити індивідуальні особливості та загальні тенденції формування професійних ідеалів у різних групах опитаних, при цьому дозволяючи проаналізувати відповіді наступним чином. Розраховувався об'єм професійних ідеалів, притаманних у середньому кожній групі. Це дозволило визначити кількість структурних одиниць, які постійно включаються у відповіді, однак не давало інформації про змістову внутрішню будову ідеалів. Тому додатково проводилася така процедура опрацювання одержаних даних:

1. У кожній групі перелік якостей диференціювався за такими блоками: спрямованість особистості учителя (X1); педагогічні здібності, елементи педагогічної майстерності (X2); особливості характеру й емоційно-вольової сфери (X3); особливості пізнавальної діяльності вчителя (X4); загальний розвиток особистості (X5).

2. Для кожного блоку були розраховані умовні коефіцієнти, які визначалися через відношення кількості змістових одиниць, що ввійшли в цей блок, до кількості учасників опитування у кожній конкретній групі. Ці коефіцієнти відображали вагомість відповідного блоку у структурі професійного ідеалу. Одержані результати пропонувалися у вигляді математичної моделі:

$$Y = K1X1 + K2X2 + K3X3 + K4X4 + K5X5,$$

де Y – узагальнений професійний ідеал;

K1...K5 – коефіцієнти вагомості кожного блоку;

X1...X5 – блоки структури професійного ідеалу [26, 35].

За допомогою охарактеризованої методики збору та опрацювання емпіричного матеріалу перевірялася ефективність системи допрофесійної підготовки, що впроваджувалася в Полтавському педінституті. Зіставлення велося між такими групами:

Школярі десятих класів полтавських шкіл, які не орієнтовані на професію вчителя як життєву перспективу.

Школярі десятих класів, які орієнтуються на професію вчителя (бажаючи поступити в педвузи), але не займаються цілеспрямованою підготовкою для реалізації цього наміру (пасивно орієнтовані).

Учні десятих класів, яких спрямовували на педагогічну професію протягом багатьох років (звичайно, розпочавши цю роботу з молодших класів) і, які займаються самоосвітою та самопідготовкою, але не задіяні систематичною допрофесійною підготовкою.

Школярі, які навчаються у факультативі «Юний педагог» під керівництвом учителя в сільській школі.

Школярі, які навчаються на «Факультеті майбутнього вчителя» при природничому факультеті ПДПІ за узагальненою програмою (переважають аудиторні лекційні заняття).

Школярі, що працюють в експериментальному факультативі «Юний педагог» (II ступень підготовки) при кафедрі педагогічної майстерності ПДПІ.

Школярі, які беруть участь в експериментальній школі «Юний педагог» – III ступінь з перевагою індивідуальних форм роботи.

Учні педагогічних класів при Карагандинському університету.

Учні педагогічних класів шкіл м. Миколаєва.

Учні педагогічних класів шкіл м. Джанкоя.

Учні педагогічних класів шкіл м. Луганська.

Учні педагогічних класів при Сиктивкарському університеті.

Учні педагогічних класів шкіл м. Саранська.

Порівняння результатів 1-7 груп дозволяє зробити висновок, чи має впорядкована система допрофесійної підготовки результативність у плані розвитку особистості слухачів, та які організаційні форми дозволяють досягти кращих результатів. Зіставлення даних 4-13 груп допомагає виявити, чи має використана у процесі експерименту система переваги у порівнянні з іншими формами. У таблиці 1 запропоновані одержані кількісні параметри:

Таблиця 1

Узагальнені дані дослідження

Групи	Блоки					Середній обсяг професійного ідеалу
	X1	X2	X3	X4	X5	
1	0,03	0,7	2,8	0,03	0,03	3,6
2	0,3	0,8	2,6	0	1,15	3,85
3	0,6	1,0	3,5	0,7	0,5	6,3
4	0,5	1,1	3,3	0,2	0,3	5,4
5	0,9	2,0	2,5	0,05	0,5	5,95
6	1,1	3,3	3,5	0	0,2	8,1
7	2,0	2,0	4,0	0,5	0,5	9,0
8	0,8	0,8	3,0	0,25	0,05	4,9
9	0,2	1,3	3,0	0,1	0,1	4,7
10	1,1	2,0	3,5	0,7	3,0	7,6
11	0,5	1,9	3,3	0,3	0,2	6,2
12	0,75	0,9	2,3	0,3	0,05	4,3
13	0,75	0,6	2,1	0,05	0,15	3,65

З одержаних даних чітко видно, що учні не орієнтовані на професію вчителя як життєву перспективу, володіють мінімальним показником насиченості професійного ідеалу, не бачать складності й різнобічності педагогічної діяльності. Структурний склад їхніх ідеалів бідний, малозмістовний. Пасивна орієнтація на педагогічну роботу не сприяє якісним змінам у професійному ідеалі (дані по 2 групі). Деяка інша тенденція спостерігається в групі школярів, які протягом довгого часу були орієнтовані на професію вчителя та, які систематично займалися самовихованням і самоосвітою. Більш глибоке знайомство зі змістовим та

функціональним складом педагогічної діяльності призводить до суттєвого росту об'єму профідеалів (5,9 якостей у порівнянні з 3,85 і 3,6 у попередніх групах).

Міжгрупове зіставлення показників, одержаних від школярів, які навчаються в факультативі «Юний педагог» за скороченою програмою (зокрема з додатковим уключенням у роботу «Факультету майбутнього вчителя» при ВНЗ), показує, що ця форма підготовки характеризується також певною ефективністю, хоча за ступенем впливу відрізняється від процесу професійного самовиховання школярів. Можна зробити висновок, що відсутність систематичного предметного профілювання, абстрактна орієнтація школярів на професію вчителя, яка не підкріплюється відповідною діяльністю, перевага групових аудиторних форм над індивідуальними, скорочення циклів навчання перешкоджають появі різкого якісного стрибка у формуванні психологічних основ професійної діяльності у порівнянні з самостійними, навіть невпорядкованими формами роботи.

Найбільш високі результати одержані в групі школярів, які навчалися в експериментальному факультативі «Юний педагог», що працював за суворо повною програмою при кафедрі педагогічної майстерності ПДП імені В. Г. Короленка. Порівняння даних у 6-7 групах свідчить, що у процесі переходу на вищий ступінь навчання відмічається і подальший розвиток (зміна) аналізованого показника.

Дослідження профідеалу у студентів першого курсу зафіксувало, що до кінця навчального року у групі, яка має допрофесійну підготовку, він дещо зростає (6,1 проти 5,7). Аналіз змістового складу моделей також підтвердив тенденцію випереджаючого розвитку професійного ідеалу в експериментальному факультативі, який ведеться за предметно-орієнтованою програмою. У процесі навчання у вузі група студентів, які пройшли допрофесійну підготовку, проявляють більшу орієнтованість на знання, уміння, навички, спеціальні здібності (розрив з іншою групою в 2 рази) [1, 2, 3].

Організація експериментальної роботи здійснювалась у рамках Цільової комплексної програми «Вчитель». Участь автора у роботі цієї системи полягала в методичному керівництві вчителями шкіл, які вели факультативи (підготовка й поширення методичних посібників, організація навчання) та здійсненні формуючого експерименту, у межах якого розроблялись і реалізувались оптимальні програми організації факультативу.

Список використаних джерел

1. Пивовар Н.М. Влияние психолого-педагогических факторов на учебную деятельность и образ жизни студентов вуза / Н.М. Пивовар // Здоровый образ жизни: прикладные психологические проблемы. – Сыктывкар, 1989. – С. 52-63.
2. Пивовар Н.М. Влияние профессионального идеала на учебную активность студентов педвуза / Н.М. Пивовар // Психологические аспекты пропаганды здорового образа жизни. – Сыктывкар, 1989. – С. 103-107.
3. Пивовар Н.М. Психологічні можливості системи допрофесійної підготовки у формуванні контингенту студентів педвузу / Н.М. Пивовар // Вища і середня педагогічна освіта. – К.: Вища школа, 1989. – №14. – С. 95-99.
4. Пивовар Н.М. Факультатив «Юний педагог» у системі допрофесійної підготовки вчителя // Шляхи удосконалення психолого-педагогічної підготовки учителя у світлі основних напрямків реформи загальноосвітньої та професійної школи. – Полтава, 1985. – С. 133-135.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2017р.

ПИВОВАР Н.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОЕССИОНАЛЬНОГО ИДЕАЛА В СИСТЕМЕ ДОПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ (ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ)

В статье рассматриваются вопросы, связанные с определением уровня сформированности профессионального идеала будущего учителя, как важного условия эффективности его профессионализации, главного мотива самосовершенствования педагога, в различных системах допрофессиональной подготовки и диагностики их действенности.

Ключевые слова: профессиональный идеал, допрофессиональная подготовка учителя, профессиональная направленность студентов, математическая модель профессионального идеала.

PIVOVAR N.

Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Ukraine

FORMATION OF THE PROJECTIVE IDEAL IN THE SYSTEM OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF THE TEACHER (FROM EXPERIENCE)

The article deals with issues related to determining the level of the professional ideal of the future teacher as an important condition for the effectiveness of his professionalization, the main motivation for the teacher's self-improvement, in various pre-professional training systems and the diagnosis of their effectiveness.

The results of studies of the profideal in first-year students are presented, which proved that by the end of the academic year in the group having pre-professional training, it increases.

An analysis of the contents of the models also confirmed the tendency of a progressive development of a professional ideal in an experimental elective course conducted by a subject-oriented program. In the process of studying in high school, a group of students who have undergone pre-professional training, have a greater focus on knowledge, skills, skills, and special abilities.

The organization of experimental work was carried out within the framework of the Target Complex Program "Teacher". The author's participation in the work of this system was in the methodological guidance of the teachers of schools, who conducted electives (preparation and distribution of methodical manuals, organization of training) and the implementation of a forming experiment, within which the optimal programs of the organization of electives were developed and implemented.

Keywords: professional ideal, pre-professional teacher training, professional orientation of students, mathematical model of professional ideal